

КОРНІЄНКО В. О., ПОХИЛО І.Д.

(Вінницький національний технічний університет)

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА

Проаналізовано сутнісні ознаки поняття «лідер», «політичний лідер», визначаються основні функції політичного лідера у суспільстві й основи його ефективної діяльності

Ключові слова: лідерство, політичний лідер, керівник ефективність лідерства.

Історію творять люди, але спонукальні мотиви їхньої діяльності та прагнення мають свої причини і лежать вони в матеріальній та духовній сфері життя суспільства.

Складність співвідношення суб'єкта та об'єкта у суспільному розвитку дає можливість для ідеологічних спекуляцій. В реальному житті діють особи, які є носіями свідомості та свободи, вони ставлять перед собою мету та борються за її здійснення. Ця обставина в певних умовах стає головною силою, яка є рушійною історичного процесу, а історія є здійсненням ідей, носіями яких є визначні особистості.

Суспільне та політичне лідерство іманентне сутності людини, притаманне усім людським спільнотам, воно є формою організації життя людей, дієвим засобом розв'язання нагальних проблем. Вже на перших етапах суспільного буття, без формування та взаємодії тих чи інших моделей групового проживання, існування і розвиток людського роду були б просто неможливі. А це, в свою чергу, обумовлювало вибір певного порядку суспільного життя, де провідну роль відігравали більш досвідчені, розумні, сильніші, більш людяні, нарешті, люди. Вони отримували визнання, довіру, авторитет серед своїх одноплемінників, ставали лідерами. По мірі розвитку соціальних відносин, відбувалась еволюція лідерства, ускладнювалась ієрархія, збільшувались відповідні зв'язки і відношення, зростала кількість нагальних для вирішення питань. Змінилось саме поняття “лідерство”.

Виникнення і доволі широке використання категорій “політичний лідер” і “політичне лідерство” говорять нам про появу певного феномену в дійсному історичному процесі, що фіксується цим поняттям.

Слово “лідер” взято з англійської мови і в своїй основі означає “ведучий”, “той, що показує шлях”. В той же час воно має значення “керівник політичної партії, суспільної організації”, а

також “ведучий актор” і “товар, який продається за низькими цінами для притягнення покупців”[1, с. 138].

В англійській мові синонімами слова “лідер” є слова “керівник”, “голова”, “ватажок”, “командир”, “директор”, “шеф”, “управляючий”. Звідси певна невизначеність категорії “лідер” дозволило з’явитись терміну і поняттю “політичний лідер”. Відбулося розширення цього поняття: воно включає в себе керівництво, командування, головування, ведення за собою, управління, виконання головної ролі, здійснення тиску, зверхність. Є необхідним уточнити поняття “політичне лідерство”. Далеко не кожний правитель і керівник є лідером у повному розумінні цього слова. Важливо відмітити суттєві ознаки даного поняття. До числа таких, з однієї сторони, належать: здатність бути першим, головуєчим, вести за собою, керувати, "бачити мету". З другої сторони, – це наявні можливості для того, щоб реалізувати такі здібності та цілі (ідеї, мету).

Починаючи з античності, політика була сфокусована на тих людях, що керували та управляли іншими: пророках, королях, воєначальниках.

Але на сьогоднішній день ці погляди зазнали перегляду. Політичний лідер виступає як об’єкт наукових досліджень. Висуває концепцію компаративного (порівняльного) аналізу феномену політичного лідерства [2, с. 176]. Д. Растоу таким чином охарактеризував цей підхід: "Систематичне та порівняльне вивчення процесу лідерства дозволить зберегти тривалу дискусію між тими, хто розглядає лідерство... в основному як індивідуальний атрибут або характерну рису, і тими, хто віддає перевагу розглядати його детермінованими ситуаціями також, як і більш стару суперечку про історичний вплив великих осіб" [3, с.24].

Неодноразово робились спроби визначити поняття політичний лідер, виявити напрямки вивчення феномену політичного лідера. Але фокусуючи увагу на особі самого лідера, не можна випускати зі сфери дослідження його оточення; займаючись проблемою поведінки, неможливо втрачати інтерес до ролі інституційних структур, до яких “всунуті” ці ролі; при вивченні характерних рис лідера не можна випустити з поля зору проблеми, пов’язані з їх цілями та результатами.

Ми вважаємо, що насамперед необхідно зробити спробу розглянути та проаналізувати саме поняття “політичний лідер” для подальшої роботи над темою. Для того, щоб визначити ефективність діяльності лідера, необхідно з’ясувати, кого ми вважаємо політичним лідером. Як було сказано вище, саме поняття має багато визначень.

Як нам здається, даного поняття нам замало для дослідження ефективності діяльності політичного лідера. Як показує практика, далеко не всякий політичний лідер є визначною особистістю. Для того, щоб діяльність лідера була ефективною – не достатньо бути переконаним в своїй правоті, вміти її відстоювати. Треба створювати умови для реалізації своєї концепції, потрібна програма діяльності, бо сучасна політика це боротьба між політичними програмами, а не лідерами.

У скороченому словнику з соціології лідер визначається, як авторитетний член організації або малої групи, особистий вплив якого дозволяє йому відігравати суттєву роль у соціальних процесах і ситуаціях [4, с. 159].

Як нам здається, дане визначення не є повним, тому що не враховує, що діяльність лідера може відіграти більш суттєву роль при приході його до влади і рішення, які будуть прийняті на певному етапі його діяльності, можуть бути неоднозначними, а головне, чим дане визначення нас не задовольняє, що не дає змоги виявити ефективність його діяльності. Не задовольняє ще й тому, що лідер не тільки відіграє суттєву роль, але може змінювати політичний процес.

Лідерство – це якість, що вказує на спроможність особи (рідше групи осіб) спонукати інших діяти, захоплюючи та запевняючи їх в тому, що обраний курс дій є правильним. В політичному плані лідерство – це сукупність правил та процедур, в межах яких здійснюється лідерська діяльність. Ці дії можуть носити рутинний характер (у стійких системах) або відрізнитися спонтанністю, це один з механізмів регулювання відносин людей, соціальних груп інститутів суспільства у цілому. Сутність його складає відношення домінування та підлеглості, впливу та наслідування.

Можна сказати, що політичний лідер – (від англ. leader, голова, керівник) - формальний або неформальний лідер (ватажок) держави, політичної групи (угруповань) або суспільної організації, руху (масового, елітарного); ведуча особа політичного процесу, яка здійснює функцію об'єднання соціальних сил, який направляє діяльність державних або суспільних інститутів, політичних рухів, особа, що визначає особливості курсу на реформу або революційні перетворення.

Лідерство - це взагалі щось більше, ніж аналіз ситуації та прийняття рішень, воно включає також здійснення тиску на розум та енергію тих людей, яким треба буде зіграти свою роль у реалізації дій” [5, с.22] - вважає Ж.Блондель.

Політичний енциклопедичний словник визначає “лідерство політичне (від англ. leader – ведучий, керівник) – процес взаємодії між людьми, в ході якого наділені реальною владою авторитетні

люди здійснюють легітимний вплив на суспільство (чи його певну частину), котра добровільно віддає їм частину своїх політико-владних повноважень і прав” [6, с.186]. В даному визначенні ми знаходимо той необхідний стрижень завдяки якому можна розглянути ефективність діяльності політичного лідера, а саме легітимність діяльності. Це є основним для прийняття рішення, про яке мова піде далі.

Деякі дослідники ототожнюють лідера та керівника. Одні доводять, що лідером не можна стати, не будучи ефективним керівником, та навпаки. Інші відділяють лідера від керівника. Для них керування визначається як набір дій, заснованих на використанні заздалегідь завчених технік та засобів, в той же час, як лідерство виникає із процесів впливу та влади. На думку Х.Мінцберга, лідерство є однією із ролей керівника. А.Залезник вважає, що лідери і керівники різняться з точки зору їх особистих властивостей, відношення до цілей організації, уявлень про роботу, відношень з іншими та уявлень про себе самого. Але якщо організації зацікавлені в лідерах, то вони можуть формувати їх так само, як зараз формують керівників.

Причому, якщо у слов'янських мовах частіше вживається слово “керівник”, то в англійській — “лідер”, тотожне слову “керівник”. Різниця між поняттями у тому, що лідер висувається завжди “знизу – вверх”. Керівник – навпаки, “зверху-вниз”.

У радянській літературі, коли писали про лідерів, мали на увазі насамперед психологічні відносини, які виникають у групі, де ієрархія формувалася зверху-вниз, тобто йшлося про панування і підпорядкування: категорію “керівництво” розглядали з точки зору організації діяльності групи, керування нею. Б. Паригін вважав, що лідер реалізовує міжособистісні стосунки в групі, точніше, їх регулює, керівник натомість регулює офіційні відносини групи, як певної організації. Лідерство виникає стихійно, керівництво — ні, бо воно поставлене в певні рамки, норми, воно стабільніше й надійніше. Тому, вважав Б. Паригін, масштаби діяльності лідера — регіон, а масштаби діяльності керівника — соціально-політична система, тобто керівники – це формальні суб'єкти державних політичних рішень [7, с. 132]. Західна ж політична наука, як правило розглядала лідера як формального керівника.

Керівник - це особа, яка має право спрямовувати діяльність певних людських спільнот (угруповань), приймати певні управлінські рішення і здійснювати відповідну організаційну та контрольну діяльність по реалізації цілей і функцій управління

Реальна влада керівника – це його можливість впливати на соціальні процеси і на людей, як суб'єктів соціально-політичного процесу, може мати та має два головних джерела влади:

формально-правовий статус керівника та завойований суспільний авторитет.

Як суб'єкт державного управління, керівник набуває право розпоряджатися, затверджувати у межах своєї компетенції нормативні та підзаконні акти. В разі необхідності може використати як засіб – державний примус.

Якщо говорити про основні функції керівника, то вони можуть бути класифіковані у залежності від різних критеріїв. Так, якщо за основу класифікації береться управлінський цикл і його реалізація, то можливо було б вказати на певні обов'язки керівника, які пов'язані з формуванням мети, збиранням і обробкою інформації, прийняттям управлінських рішень, порівнянням альтернатив і варіантів, організацією виконання рішень, аналізом коефіцієнта користі реалізованих рішень.

На думку деяких авторів, головними функціями керівника є планування, організація управління (контроль) і зворотній зв'язок між ним і підлеглими.

Американська асоціація по управлінню визначає у діяльності керівника наступні вісім головних функцій: планування, організація досягнення мети, ідентифікація проблеми, прийняття рішень, делегування відповідальності та повноважень, контроль за виконанням, мотивування.

Розробка і проголошення цілей, адекватність об'єктивним соціальним потребам, складають основний зміст специфічно-керівної функції керівника. Видатна людина виступає саме засновником, тому, що він бачить далі інших та бажає сильніше інших. Він вирішує наукові завдання, які були поставлені на чергу для вирішення попереднім ходом розвитку суспільства.

Безумовно, не всі керівники генії, тут необхідна професійна підготовка і талант керівника, а також знання характеру керованої ним системи.

Всякий керівник є одночасно і виконавцем. Від нього очікують виконання певних дій та завдань, пов'язаних з функціонуванням системи управління.

Управлінсько - розпоряджувальна функція керівника знаходить свою реалізацію у його правах та обов'язках приймати рішення, давати вказівки, оперативно втручатися у процес прийняття рішень. Таким чином, ціль трансформується у конкретну директиву для діяльності, робиться крок вперед у вирішенні завдання по приведенню системи із неоптимального до оптимального стану.

Управлінсько-розпоряджувальна функція має загальний характер. Так, органи державної влади не можуть, в силу специфіки своєї діяльності, функціонувати без її широкого використання.

Сутність організаційної функції полягає в тому, що керівник, з моменту формування мети для даної соціальної дії, віддає відповідні розпорядження чим об'єднує у певну систему дій людей, зв'язує зусилля окремих індивідів з зусиллями групи, організовує конкретний вид діяльності так, щоб досяглася мета.

Чим більша і складніша дана система, тим пильніше слід підбирати керівників. На керуючу (управлінську) роботу треба висувати людей, які володіють певними якостями, такими як от:

- 1) мають вже визначену чи ту, ще яка формується, здатність генерувати нові ідеї;
- 2) здатний аналізувати систему та її зв'язки з середини ;
- 3) вміють трансформувати наукові положення, інформаційні дані і практичний досвід у ефективні управлінські рішення;
- 4) мають організаційні здібності;
- 5) знають психологію людей і вміють працювати з ними.

Як ми бачимо, між керівником і лідером є відмінність. Керівник - це посадова особа, яка має певну владу та використовує її в тій чи іншій мірі . Лідер має владу тільки в тому випадку, якщо одержить перемогу на виборах і стане загальнонаціональним лідером. (Мається на увазі одержання державної влади). Якщо для лідера авторитет є необхідним для того, щоб розпочати свою кар'єру, то для керівника авторитет може стати необхідним у процесі його діяльності, як посадової особи.

Ч. Холломан операціонально розмежує управлінське керівництво і лідерство. Перше характеризується відносинами влади, в той час як друге розглядається з точки зору особистісного впливу. Керівництво зберігається системою директив, тоді як лідерство опирається на лінійні групи та залежить від того, приймає чи ні група призначеного керівника (лідера). Ч.Холломан наполягає на розмежуванні між самим індивідом та займаною ним позицією [8, с.25].

Таким чином, можна сказати, що лідер, обіймаючи державну владу, у певній мірі виконує роботу керівника. Або, якщо казати іншими словами, лідерство – це не тільки діяльність у сфері “чистої політики”, але і діяльність у державних структурах, де йому стануть до потреби певні якості керівника. Суб'єктами і об'єктами політики завжди виступають люди зі своїми потребами та інтересами, ідеалами, досвідом, ціннісними орієнтаціями, емоціями та культурою. Політика, це є певні відносини між людьми, вона є діяльністю людей між собою.

Принципово важливим є питання про роль і місце лідера в системі політичних відносин. Як ми гадаємо, політичний лідер є одночасно і суб'єктом, і об'єктом політичного процесу. Суб'єкт тому, що має надзвичайні властивості та в результаті добровільного вибору людьми, він стає попереду тих чи інших

соціально-політичних рухів з метою реалізації інтересів спільнот, які його висунули. Заради цього успішно діючий лідер наділяється владними повноваженнями, тобто правом концентрувати, направляти зусилля, волю, інтелект людей, а також оперувати матеріальними, фінансовими цінностями. Політика ніколи не робилась у відсутності політичних лідерів.

Деякі дослідники ототожнюють вождя і лідера. Але вождизм, як явище, з'являється ситуативно, коли людський натовп не може чітко зрозуміти свої цілі та завдання. Серед цієї неорганізованої маси з'являється людина, яка за даних обставин може визначити цілі і завдання. І натовп загіпнотизований його словами та діями, гарячим запалом, прямує до своєї мети. Коли ціль досягнута, або, за певними причинами не може бути досягнута, маса розколюється на менші групи, та у решті решт, розпадається. Якщо вони досягли мети, то вождь їй більше не потрібний, він вже виконав свою роль. А якщо мета не досягнута, або вождь не виконав обіцянки – він їм теж непотрібен, і вони шукають іншого. Вождизм як феномен в деякій мірі дійсно можна ототожнити з лідером.

В той же час політичне лідерство носить насамперед усталений характер. Стати лідером, у повному розумінні цього слова, не так просто, для цього необхідно витратити доволі багато часу і зусиль. Суспільство - не натовп, і, якщо завдання не носить глибокий та загальний характер, суспільство просто не визнає особу лідером і не піде услід за ним. Авторитет створюється щоденними зусиллями зі сторони лідера та його організації. І у кінцевому підсумку вождь, хоч і має бажання отримати владу, а інколи і має можливість володіти нею, але лише на короткий строк. Лідер бажає влади на державному рівні. "Якщо вождизм заснований на особистій відданості персоні... то лідерство – на легітимних регуляторах діяльності політика" [2, с.646].

Таким чином ми можемо зробити певний підсумок, який полягає в тому, що такі поняття як "вождь" і "лідер" не є тотожними. Як нам здається, вождизм — це явище стихійне (у певному розумінні), тимчасове. Лідерство — це складне, багаторівневе явище, що спирається на легітимний характер своєї діяльності. Його діяльність спирається на закон і обмежується законом.

„Політичним лідером є особа, що має постійний пріоритетний вплив на те чи інше політичне об'єднання або на все суспільство завдяки своїй участі у політиці” таке визначення політичного лідера дає посібник з політології [9, с.147]. Треба відзначити, що дане визначення вказує на зв'язок з керівним місцем у суспільній ієрархії, високою урядовою посадою, з володінням управлінським статусом, владою. Таке визначення цілком задовольняє нас для подальшого розгляду теми дослідження.

В останні роки інтерес до проблеми політичного лідерства значно виріс у політологів, соціологів тощо. Аналіз наявних наукових досліджень засвідчує, що кожна із існуючих теорій лідерства стосується або тільки одного з його факторів, або ж принципово різних між собою явищ. А це, зрозуміло, унеможлиблює створення універсальної теорії лідерства, робить доцільним звуження об'єкта дослідження. Таким чином, лідерство розглядається лише як один з типів ієрархічно-структурованої соціальної взаємодії індивідів.

В цілому, на формування сучасного знання про політичне лідерство значною мірою вплинули роботи, які складають класику суспільно-політичної думки. Практично немає жодного видатного історика, філософа, соціолога або політолога, який би не звертався до даної проблематики. Ще Платон і Аристотель робили спробу проаналізувати представників аристократії, які завдяки своїм воєнним перемогам, змогли зайняти найвищу шаблину у місті-державі.

Проте до кінця XIX – початку XX століть теорії лідерства як такої та політичного лідерства зокрема, сформовано не було. Стали до потреби розробки М. Вебера, Р. Михельса, К. Кембела та цілого ряду інших досліджень, щоб проблема політичного лідерства конституювалась в самостійний розділ знання. В чималій мірі цьому сприяло поширення на американському континенті на початку 30-х років двадцятого століття ідеї італійської школи політичної соціології (І. Моска, В. Парето). Її представниками було однозначно поставлене запитання про суб'єктів політичної влади – еліту й лідерів.

До числа найбільш відомих відносяться, так звані, “теорії рис”. Прихильники цієї теорії прагнуть пояснити природу лідерства, як чисто соціально-психологічний феномен. Тому лідером вони називають людину, якій властиві сукупності певних психологічних рис. Так, американський дослідник Є. Богардус, досліджуючи риси політичних лідерів перелічує якості, якими повинен володіти лідер: це здатність концептуально мислити, приймати рішення, перевіряти їх виконання, передбачати їх наслідки, привертати до себе увагу, мати почуття гумору, такту і т.п.

Лідера формують і виділяють з оточуючих людей “енергія, розум, характер.” “Переважаюча інтелектуальна обдарованість, - пише Є. Богардус,- забезпечує особистості значне положення, яке раніше чи пізніше призводить до лідерства” [10, с.165].

Але прихильники теорії “рис”, проводячи дослідження, зіштовхнулися з рядом проблем. Коли американський політолог К.Берд узагальнив дані більше 20 досліджень, проведених у цій галузі, він нарахував 79 рис, які повинен мати лідер, але 65 з них

згадувались лише один раз, і лише 22 риси три рази. Багато приведених рис були взаємовиключними. Інший американський політолог Р.Стогділл, узагальнив данні 124 досліджень лідерства і зіштовхнувся ще з більш ширшим діапазоном думок, що заставило його узяти під сумнів саму теорію. Справа у тому, що не залишилося жодної риси лідера, з якою б були згодні автори. Об'єктом суперечки були навіть такі з них, які на перший погляд, є необхідними рисами для лідера – сила волі, розум, принциповість і т.п. Деякі дослідники писали, що вольові та принципові люди, які можуть протистояти масовим настроям та забобонам, перетворюються у вигнанців суспільства, а лідерами стають ті, хто йде на повідці у групових сподівань, поступається бажанням більшості.

Інші представники даної теорії гадали, що більшою мірою лідерами стають не ті, хто мислить, а люди, які діють. Вони наділені малою проникливістю, так як вона приводить до сумнівів і бездіяльності. Лідери взагалі рекрутуються з нервових, збудливих, напівбожевільних людей.

На своїй ранній стадії розвитку теорія рис викликала справедливую критику [11, с.45-48]. Однак, невдовзі під теорію рис було відведено серйозну методологічну та експериментальну базу, що значно розвинуло і трансформувало самий підхід. Дослідження, що спрямовувались на експериментальне доведення наявності специфічних класів лідерських рис, спиралися на досягнення експериментальної психології, психометрії і застосовували різні методи та методики дослідження, як от: спостереження за поведінкою лідерів в експериментальних ситуаціях групової взаємодії, оцінку поведінки лідерів експертами, тестування лідерів, аналіз біографічних та історичних даних.

Треба відмітити, що модифікована теорія рис, яка збагатилася досягненнями і методами суміжних наук, виявилася здатною запропонувати серйозні емпіричні докази на користь точки зору, що лідери справді мають особистісні характеристики, які вигідно вирізняють їх серед інших.

Різні соціальні епохи, класи і соціальні групи потребують лідерів, які володіють різними якостями, і риси, якими повинен бути наділений політичний лідер, необхідно розглядати відповідно до соціальних умов. В цьому випадку риси, які необхідні політичному лідеру, знаходяться у прямій залежності від конкретних соціальних відносин.

Таким чином, виходячи з цієї теорії, можна сказати, що політичний лідер повинен мати такі властивості і якості, які потребує від нього соціальне середовище, ситуація та його електорат.

Особа, яка стає лідером (у відповідності з потребами групи, яку він представляє), повинна мати певні соціально-забезпечені риси, що формуються у процесі взаємодії її з іншими людьми. Але при цьому не можна розглядати особу у статиці. Вже те, що особа стає лідером, приймає на себе відповідальність, само по собі призводить до певних перемін і у її поведінці, до змін певних особистих якостей.

Прихильники теорії “функція ситуації”, виходять з того, що ті чи інші риси лідера, варіюються у залежності від ситуації, тим самим заперечується теорія рис. “Ситуаційний підхід до лідерства, - відмічає американський політолог А. Голднер, - не заперечує, що особисті якості відіграють важливу роль, однак, у одній ситуації одна людина може стати лідером, а в другій ні” [10, с.166].

Інший представник цієї теорії соціолог і філософ Е. Фромм, досліджуючи проблему лідерства, що заснована на ситуаційному підході, зробив висновок, що у сучасному світі лідером частіше виступає безпринципна людина, яка є всього лише “функцією ситуації”, свого роду флюгером, який діє за обставинами. Це людина з “ринковою орієнтацією”, вона ставиться до себе, як до товару, який необхідно продати якнайдорожче, тому і виробляє у себе ті якості, що відповідають кон’юнктурі або “ситуаційному попиту”, це спритний пристосуванець, конформіст, який дбає, насамперед за свою кар’єру.

Варто сказати, що майже одночасно з визначенням положень ситуаційного підходу почалися спроби його модифікації, що полягали у поєднанні ситуаційного підходу з аналізом особистісних елементів лідерства. Так, Е.Хартлі припустив, що, якщо людина стала лідером в одній ситуації, то вона може стати лідером і в іншій ситуації, але цьому може сприяти:

- 1) набуття лідером авторитету після минулих успішних дій;
- 2) стереотипне сприйняття послідовниками лідера як “лідера взагалі”;

наявність у людини, визнаної як лідер, мотивації до досягнення цієї позиції [12, с.36].

Роберт С. Таккер, один з представників ситуаційного підходу, у своїй роботі “Політична культура і лідерство Радянської Росії. Від Леніна до Горбачова”, вважає, що потреба у лідерстві настає тільки у випадку, “коли ситуація, в яку за обставинами затягнуті великі групи людей, потребує оцінки”. [13, с.83].

Він розрізняє формальне і неформальне лідерство. До неформального лідерства Р. Таккер відносить лідерство, у малих групах і воно може переходити від однієї особи до другої особи, в залежності від ситуації. Формальне ж лідерство виникає у великих та організованих групах.

Діяльність лідерів Р.Таккер підрозділяє на три взаємопов'язаних шаблони: 1) функція оцінки; 2) розробка лінії поведінки, щоб здійснити дії для розв'язання проблеми; 3) мобілізуюча функція. Таким чином можна сказати, що лідери оцінюють ситуації, формулюють політику і впроваджують її в життя. Причому, він підкреслює, що лідери різних партій представляють різні верстви суспільства і ситуацію будуть оцінювати по-різному. Характерним є той факт, що члени групи і її лідери ідентифікують свої інтереси, мету та завдання з інтересами всього "політичного співтовариства". "Отож" політичні лідери, виходячи на національний рівень..., оголошують себе "лідерами усього народу" [13, с.83].

Неформальне лідерство виникає тоді, коли офіційне керівництво нездатне правильно оцінити ситуацію, що виникла, коли обставини, які серйозно зачіплюють інтереси і сподівання великих мас людей, протягом довгого часу не оцінені, як проблемна ситуація.

Роберт Таккер розглядає феномен лідерства у русі від неформального лідерства до формального. Неформальний лідер з'являється у відповідь на невмілість чи небажання формальної влади (лідерів) оцінити ситуацію і розв'язати її. Неформальний лідер розробляє свою програму для вирішення проблемної ситуації, що склалася, і залучає на свою сторону не тільки членів своєї групи, але й інші верстви населення, які незадоволені політикою офіційної влади. Якщо лідеру це вдається, то неформальні лідери одержують керівні посади у своєї партії, "а якщо вони приходять до державної влади, то, як це часто трапляється, її лідери стають офіційними керівниками держави" [13, с.84-45].

Американський політолог розрізняє лідерів завдяки тактиці їх діяльності: лідери-реформатори і лідери-революціонери.

"Неможливо виділяти який-небудь один характерний привід для реформаторського керівництва. Ним може бути моральна переконаність, прагнення до влади або пошук слави" [13, с.90]. За звичаєм реформістський лідер очолює уряд або займає менш відповідальні посади у законодавчих або виконавчих органах. Реформістських лідерів відрізняють характерні методи оцінки проблемної ситуації. Вони вважають, що ситуація хибна, але її можна і потрібно виправити у відповідності з "реальними моделями культури". До лідера-реформатора він відносить Мартина Лютера Кінга, який хотів добитися рівноправності для чорної частини населення США виключно шляхом реформ.

Лідер - революціонер, як і реформатор, прагне до соціальних змін. Якщо реформатор прагне мирною тактикою добитися змін на краще, то лідер – революціонер, за думкою Таккера,

притримується у боротьбі за зміни екстремістської тактики – вкрай до насильства. Лідери – реформатори частіше дотримуються тактики реформ, хоча і готові до крайніх заходів, в результаті вони часто стикаються з тим, що їх ненасильницька тактика викликає насильницькі заходи зі сторони прихильників існуючого порядку.

Таккер розрізняє лідерів-реформаторів від лідерів-революціонерів тільки за їх підходом до оцінки ситуації. Революційний лідер, визначаючи ситуацію, приходять до висновку, що вона хибна, але виправити її не можна, і єдиним виходом є фундаментальне реформування суспільства.

Можна зробити висновок, що неформальне лідерство, виникаючи за критичної ситуації, переходить у формальне лідерство внаслідок приходу даної партії або руху до влади. Прихід до влади може відбутися мирним шляхом, внаслідок діяльності лідера-реформатора, і насильницьким шляхом, внаслідок діяльності лідера-революціонера. У першому випадку шляхом реформ ситуація вирішується, але не торкається суттєво соціально-політичних змін, у другому випадку - будується абсолютно нове суспільство.

Дана теорія дає підставу для висновку, що при повному задоволенні інтересів основної частини населення, діяльність лідерів буде носити неформальний характер і можливість появи яскравих особистостей на політичній арені буде зведена до мінімуму. Не можна забувати, що лідер прогнозує розв'язання проблеми і може заволодіти ситуацією, а в деяких випадках, і сам може чинити на неї тиск.

Ми вважаємо, що Роберт Таккер у своїй праці “Політична культура і лідерство Радянської Росії. Від Леніна до Горбачова” дає змогу визначити при дослідженні діяльності лідера як оптимальної, які чинники справляють тиск на діяльність лідера. Тобто, якщо лідер є реформатором і дуже добре може визначити ситуацію, в якій він опинився, то його рішення буде оптимальним і потреба у такому лідерстві буде зростати. А якщо лідер є революціонером і хоче змінити ситуацію на краще, то його дії будуть мати певний ризик. Але не згодитись з тим, що неформальне лідерство потребує формалізації, ми не можемо. І вважаємо, якщо лідерство є неформальним, то ефективною діяльність лідера буде тільки у групі, інтереси якої він представляє. Тому ми вважаємо, що лідерство обов'язково має переростати у формальне, тільки за цієї умови діяльність лідера може бути ефективною. Формальне лідерство ґрунтується на законних підставах, з ним неможливо не рахуватись або взагалі відкидати, тоді як неформальний лідер діє тільки завдяки

авторитету, який він набуває у певному середовищі. Щоб бути ефективним лідер має отримати формальну владу.

Проте в цілому треба зазначити, що ситуаційний підхід багато в чому ігнорував активність лідера, випускаючи з точки зору той момент, коли лідер може заволодіти ситуацією, а тому і розглядав його як такого собі “порожнього ящика”, заповнюваного суспільством; ситуаціонізм точно не визначав поняття ситуації, не виокремлював її елементів. І якщо представники соціальної психології, які вивчали лідерство в малих групах, бачили ситуацію передусім як фактор, що впливає на інтерперсональні стосунки в групі, то представники соціології політики, які вивчали “велике” політичне лідерство, намагалися показати ситуацію або як фактор соціально-політичний (диспозиція соціальних груп, інститутів), економічний, або як фактор зовнішньополітичний. Вочевидь різні парадигми цих наук, як і нерозуміння відмінностей між “великим” і “малим” лідерством, не сприяли конкретизації поняття “ситуація”; правомірно доводячи, що ситуація багато у чому визначає особливості лідера, прибічники цього підходу не дали, однак, аналізу механізмів впливу ситуації на вибір лідера, тому їх теорії багато у чому були статичні і не розглядали лідерство як розгорнутий процес.

Маргарет Дж.Херман зазначала, що є потреба знайти синтетичний підхід до вивчення політичного лідерства: “Лідерство – багатогранне поняття. Розглядаючи його прояви, слід прийняти до уваги характер самого лідера, якості його конститuentів (прибічників, виборців)”, взаємозв’язок між лідерами та їхніми конститuentами, конкретну ситуацію, в якій лідерство втілюється [14, с.91]. Сама ж робила таку типологію лідерства: прапороносець, служитель, торговець та пожежник. Причому, як нам здається, ця типологія підходить, якщо лідер діє у певних обставинах на короткий час. Так, прапороносець - це лідер, який завдяки своїй “меті” робить спробу змінити світ за своїм розумінням. Можливо, на певному етапі розвитку суспільства він зможе прийти до влади, але на дуже короткий строк, і за умови, що його “мета” буде близькою народові. Більше того, строк його лідерства буде залежати від досягнень суспільства.

Політичний лідер-служитель, це той, хто прагне засвоїти інтереси певної частини конститuentів і виступає потім у ролі виразників цих інтересів. Лідер-торговець, він прагне як найвигідніше “продати” свою програму і завдяки цьому прийти до влади. Лідери-пожежники, це ті, хто чітко реагує на проблеми, на середовище, що їх оточує, і пред’являє конститuentам. Ці лідери необхідні на час, коли є конфліктні ситуації, вони завдяки чіткій реакції, полегшують, або зовсім зводять конфлікти нанівець. Можна сказати, що всі лідери – це результат певної ситуації.

Звісно, не відкидаючи таку типологію, треба сказати, що лідер – це особа, яка не тільки діє у певній ситуації, але й її змінює.

Одним з найвідоміших представників в теорії лідерства є Макс Вебер. Він вважає, що лідер, це людина, яка займає певне місце у державних структурах, керує і йому повинні підкорятися. “Державою... є відносини панування людей над людьми, яке спирається на легітимний (тобто яке вважається легітимним) примус як засіб” [15, с.646].

Аналізуючи стан політичного та суспільного життя Макс Вебер вважав, що завдяки діяльності всіх політичних лідерів можна поділити на три типи: легально-раціональний, традиційний та харизматичний. Сам Вебер М. відмічав, що всі ці типи політичного лідерства рідко зустрічаються у житті в “чистому” вигляді, але ця типологія дає можливість дослідити, як діє лідер – чиновник. Він прирівнює легально-раціональне лідерство до відносин підлеглих, нав’язування волі, які здійснює “державний службовець та всі ті носії влади”. Воно з’являється в силу віри у обов’язковість легального установа і ділової “компетентності”, заснованої раціонально створеними правилами [15, с.647]. Тут треба зазначити, що у певному випадку це так і може статися. Якщо лідер – чиновник отримує владу завдяки своєму офіційному статусу, то його діяльність буде мати саме такий характер, але тільки у тому випадку, коли його підлеглі та його електорат довіряють його діям і поважають цей державний статус.

Традиційне же лідерство з’являється із традицій до порядку, традицій, які з’явилися у самій життєдіяльності суспільства. Це ще один тип бюрократичного лідерства. В цьому випадку діє не сам лідер як такий, а бюрократична машина. Можна сказати, що “оптимальною” буде діяльність такого лідера доти, доки результати цієї діяльності будуть задовольняти суспільство. В цьому випадку дії лідера носять рутинизований характер. Тут взагалі нема лідерської діяльності. Вона може з’явитись тільки у випадку, коли з’явиться потреба у його лідерських якостях, коли дії бюрократичної машини почнуть мати зворотний характер. Тобто власне його лідируюче положення стане до потреби в разі бездіяльності бюрократії.

Саме категорія “харизматичне лідерство” з’явилося завдяки переносу Максом Вебером поняття “харизми” зі сфери церковного знання у політику. Харизматичне лідерство засноване на особливостях вождя, причому ці якості визнаються надзвичайними, і завдяки яким особистість оцінюється як обдарована надприродними, надлюдськими або, за меншою мірою, специфічними особливими силами та властивостями, які недоступні іншим людям [15, с.648].

Цікавим у цьому випадку є те, що такий лідер отримує владу цілком демократичним шляхом – безпосереднім голосуванням народу. Він стоїть над бюрократичним апаратом, який обирається, в свою чергу, формально легальним способом. Взагалі такий лідер стоїть над усім суспільством, йому довірено здійснювати контроль над бюрократією зверху, боротися з нею, щоб подолати олігархічний принцип правління. Вебер вважав, що є можливість еволюції харизматичного лідерства, яке піддається “рутинизації” в процесі стабілізації соціальної системи. Харизматичне лідерство здатне трансформуватись як в бюрократичне, так і в традиційне.

Але всі ці типи лідерства відносяться до тих осіб, для яких лідерство є покликанням. У свою чергу М. Вебер розглядає лідерів, для яких лідерство є професією. Він виділяє два способи для досягнення мети – стати політиком і лідером.

Перший - це жити "для" політики, другий - це жити "за рахунок" політики і "політикою". Причому ці два варіанти не є взаємовиключними, а, навпаки, частіше за все узгоджується і те і інше "Той, хто живе "для" політики, у якомусь-то внутрішньому розумінні творить "своє життя із цього" – або він відкрито насолоджується володінням влади..., або черпає свою внутрішню рівновагу і почуття власного престижу із усвідомлення того, що служить "справі" [15, с.653]. "За рахунок" політики живуть ті, хто прагне зробити з неї джерело свого постійного доходу. Для того, щоб політик міг жити "для" політики", потрібні певні передумови: він повинен бути незалежним від доходів, які йому дає політика, тобто, він повинен бути просто заможною людиною, а також, незважаючи на те, що всі свої сили і думки він пов'язує з політикою, повинен одержувати достатній прибуток для свого життя, "...професійні політики безпосередньо не повинні шукати винагороду за свою політичну діяльність, – ось на що просто повинен претендувати усякий незалежний політик" [15, с.653]. У цьому випадку політики професіонали можуть діяти оптимально при наявності певних особистих властивостей. Якщо він незаможна людина, то він обов'язково має отримувати достойну винагороду за власну працю. Але у випадку, коли лідер є заможною людиною не зрозуміло, коли він може стати професіоналом. Перший здобуває своє лідируюче положення завдяки власним чеснотам, професійним діям. У випадку, коли лідер займається політикою тільки у порядку “почесної” діяльності, він може вважатися “професіональним” політиком чисто умовно.

У випадку, коли політик займається політикою час від часу, то навряд це є професійна діяльність. Навіть якщо його підтримує власна партія та частина виборців, він може бути дійсно професіоналом тільки завдяки або певній ситуації, або особистим

здібностям. І тут ми можемо погодитись з Вебером, який вважав, що у зв'язку з загальною бюрократизацією, професійний політик стає державним чиновником при політиці. Його "партійна свита" з нетерпінням очікує закінчення виборів, так як це пов'язане з особистою винагородою – отриманням посади, і низкою інших привілеїв. Вони очікують "влади і завдяки їй – можливості одержати довгоочікуваної винагороди для прихильників партії" [15, с.675].

Таким чином, аналізуючи типи політичного лідерства за Максом Вебером, можна сказати, що політик може бути лідером за покликанням і за професією. Але усі вони обов'язково мають бажання володіти владою, тримаючи у руках "кермо історичного процесу". Лідер, це особа, яка обов'язково несе відповідальність за свої дії та їх наслідки, він не може ухилитися від відповідальності або просто скинути її. Ми згодні, що лідер обов'язково повинен бути професіоналом, бо від цього залежить уся його діяльність як лідера, а без влади лідер взагалі не лідер. Але неясно, яким чином буде досягнуто лідируюче положення особи, якщо вона не займалась політикою професійно. Не можна спрогнозувати наслідки дій такого лідера та рівень ефективності його дій. А насамперед дійсно – це ідеальні типи лідерів, і таку типологію можна взяти як базову тільки умовно і за певних обставин, або тільки як стартовий тип.

Серед українських вчених треба звернути увагу на роботу Б.Кухти та Н.Теплоухової "Політичні еліти і лідери". Українські автори зробили перший крок застосувавши соціологічний підхід до вивчення політичного лідерства і політичної еліти. Автори звертають увагу, що розкриваючи "суть поняття "лідер", варто мати на увазі три моменти: а) феномен лідера; б) принцип лідерства; в) інститут лідерства [16, с.112]. Вони вважають, що ці поняття є різними за своєю суттю. Н.Теплоухова бере за основу діяльнісний підхід, тому і феномен лідера у суспільному житті проявляється як "соціально-політична нерівність". Принцип лідерства – "це правило діяльності відповідним чином організованих великих і малих суспільних груп, правило, що формує тип владних відносин в групах та між суспільними групами [16, с. 112]. Інститут же лідерства – виступає як легітимність" ієрархічного способу організації політичного життя суспільства, що характеризується існуванням певних установ, наділених владними повноваженнями та виконуючих специфічні функції [16, с.112]."

Ми маємо погодитися з автором, коли він пояснює, що феномен політичного лідера можна спостерігати в усіх системах. Щодо принципу лідерства, то він починає діяти, коли само суспільство цього потребує. Інститут лідерства розкривається

тільки в тоталітарно-авторитарних режимах влади. Якщо ми погоджуємось з Н.Теплоуховою, то нас цікавить, за її класифікацією, тільки принцип лідерства. Ми розуміємо, ця категорія відповідає цілям нашої роботи, доказати ефективність лідерської діяльності. Але ми вважаємо, що політичному лідеру необхідне формальне закріплення(легітимність) діяльності, бо тільки в цьому випадку можна говорити про обов'язковість політичних рішень, як критерію ефективної діяльності лідерів.

Завдяки положенням, про які мова йшла вище, Н.Теплоухова розрізняє типи лідерства за певними критеріями. Першим критерієм є потяг до влади, тут розрізняють два типи лідерів – авторитетних і неавторитетних, різниця лише в методах реалізації влади, інтелекті лідера, політичній культурі тощо. Наступним критерієм є джерело керівництва. “За ними виділяємо два типи лідерів: ті, які керуються в політиці внутрішніми чинниками, і ті, які керуються зовнішніми.” [16, с.119]. Перший тип лідерів – це ті хто переконані, що їхнє лідерство є результатом власної геніальності. Другі, які керуються зовнішніми чинниками, що результат їхніх дій не залежить від них особисто – на них істотно впливають чи то могутні організації, чи то таємні дії противників [16, с.119].

Третім критерієм виступають певні функції у політичній системі, які виконує той чи інший лідер. До них відносять лідерів адміністраторів, агітаторів і теоретиків.

Четвертим критерієм класифікації є політична активність – лідери правноосії і пробивні. Перші – роблять усе, аби залишитись в центрі політичних рішень, другі – пробивають шлях на вищих шаблях влади. Останній п'ятий критерій – це ставлення до власної компетенції. До них відносяться лідери новатори, координатори, консерватори, бюрократи, володарі, адміністратори.

“Отже лідер – це досить різнопланове, складне і багатомірне явище... Його суть можна звести до двох принципових положень: а) керівні та управляючі дії в будь-якій системі поступово стають все менш ефективними; б) чим вища посада та вищий адміністративний рівень, тим сильніша є тенденція до “псування” органів влади” [16, с.121]. Таким чином можна сказати, що Н.Теплоухова розробила певні критерії за якими визначають певні типи лідерів. Ми вважаємо, що така класифікація потрібна для подальшого розвитку самої теорії лідерства та формування синтетичного підходу. Для нашого дослідження ми можемо використати цю типологію, щоб доказати, що діяльність лідера, його відношення до влади, політична активність, компетенція – все це необхідні складові для ефективності його діяльності.

Робота Г. Ашина “Критика сучасних теорій буржуазних концепцій лідерства” представляє собою критичне осмислення

концепцій лідерства у роботах західних вчених. Розглядаючи ідеалістичні концепції в роботах Конфуція, Платона і Плутарха, підкреслює, що історичний процес ними пов'язувався з діями правителів, воєначальників та філософів. Він критично осмислює теорію Н.Макіавеллі, в якій Макіавеллі Н. розрізняє людей на активних та пасивних учасників історичної драми. Активних у випадку, коли простий люд виходить на площу і виступає проти монарха, і пасивних, які повністю підкорилися правителю. Не можна згодитись з Макіавеллі Н., який виправдовує аморальні вчинки та засоби, за допомогою яких талановитий правитель досягає своїх політичних цілей. Щодо аморальних засобів, тут мова має йти про те, яке суспільство розглядається. З часом засоби і методи, які колись вважались підступними, можуть стати цілком моральними і навіть нормою. Тобто, треба діяльність лідерів треба розглядати у просторі і часі.

Окремо зупиняється на ідеях Гегеля, який вважає, що історичний процес не можна відмежовувати від людської діяльності, яка переслідує особисті цілі, але у цих цілях і є загальні цілі. Вважає, що Гегель не був згодний з тими, хто визначає історичний процес, як діяльність за власним розсудом, завдяки психологічному прояву та поганим пристрастям певної особи [11, с.18]. Тут ми згодні, оскільки не можна вважати історичний процес за арену власних проявів та нахилів. Люди, особистості відіграють у ньому головну роль. Але не можна і перебільшувати роль особи в історичному процесі.

Розглядає погляди на лідерство Ф. Ніцше, Г. Тарда і З. Фрейда. Ніцше стверджував, що бажання отримати владу є природнім станом людини, смислом і змістом історії. Особа, яка бажає влади, повинна нехтувати мораллю, добиватися її будь-якими засобами.

“Відверто елітарна концепція Ніцше заснована на розподілі суспільства на духовну аристократію (лідерів) і “нелюдів”, доля яких – бути тими, кого ведуть”[11, с.18]. Г. Тарт вважав, що усі досягнення цивілізації, це результат діяльності видатних особистостей; послідовники наслідують ватажку, творчій особі. Ідеї Г. Тарта та З. Фрейда – це були перші спроби психоаналізу у цій галузі, лідер – це тільки видатна особа, і її дії носять загальний характер.

Критично відноситься Г. Ашин і до інших теорій, а саме: теорія рис, теорія функції ситуації і синтетичний підхід лідерства. Він знаходить не тільки власні підтвердження, що кожна з цих теорій не може до кінця проаналізувати діяльність лідерів, але й знаходить такі ж ідеї і у самих авторів цих теорій.

У політології розрізняють індивідуальне лідерство /яке було розглянуто вище/ і групове-елітарне лідерство.

Існує декілька різних категорій, що визначають це поняття. "Панівна еліта", "правляча еліта", "політична еліта", всі ці категорії поєднує слово "еліта" – що в перекладі з французької означає певні особистості, що виділяються серед інших своїм суспільним становищем, розумом, здібностями[17,с.168]. Щодо поняття "панівна" – то це означає панівне становище, тобто вище над іншими; "правляча" – говорить само за себе, тобто ті, які правлять. Можна сказати, що і панівне становище і можливість управляти належить людям, у яких є можливість це робити. І якщо виходити з того, що політична еліта "elite" представляє кращу меншість суспільства, що становить собою достатньою мірою самостійну, вищу, відносно привілейовану групу, наділену особливими психологічними, соціальними і політичними якостями, яка бере безпосередньо участь у затвердженні і здійсненні рішень, пов'язаних з використанням державної влади або впливом на неї [18,с.117], то ці категорії не можна вважати тотожними. Якщо мова іде про правлячу еліту, то розуміється можливість реального впливу на політичний процес. Їх влада має легітимний характер. "Панівна" еліта, за нашою думкою, як може мати опосередковане відношення до влади, тобто законне становище, так і не мати його, але займаючи панівне становище впливати на прийняття рішень. Але по суті це певна меншість яка є кращою (елітною), яка може завдяки своєму положенню (правлячому, у даному випадку) управляти суспільством. Дослідники близького зарубіжжя Ф.Бурлацький і О.Галкін вважають, що "під правлячою елітою" розуміються верхівкові групи різних прошарків, які складають у сукупності "панівний клас", групи, що віддзеркалюють інтереси даного класу і здійснюють, у відповідності з цим, управління економічним, соціальним і політичним життям суспільства. В даному положенні теж виділено панівне становище верхівки різних верств населення, яке дає їм можливість управляти суспільством. .

Виходячи з цього положення Ф. Бурлацький і О. Галкін у роботі "Сучасний Левіафан" роблять послідовний та глибокий аналіз елітарних теорій. Вони проводять свої дослідження починаючи з Н.Макіавеллі до М.Вебера, підкреслюючи, що всі вони спіралися один на одного і відштовхувалися від поглядів свого попередника. Автори критично ставляться до емпіричних досліджень представників елітарних теорій, хоча і згодні з тим, що можна виділити декілька течій. Першою і самою поширеною течією є "макіавелістська" в якій вони виділили ідею циркуляції еліт, а також бюрократизацію правлячих груп. "Проте особливо поза історичний підхід, чисто формальний підхід до об'єкту дослідження, прагнення до глобалізму виявлених процесів та тенденцій,..., у значній мірі знецінили значущість досліджень" [10,

с.126]. Автори підкреслюють, що недооцінюється ні час, ні соціальний процес, ні суспільна система; еліта виступає як позачасова категорія, на яку ніщо не впливає крім одного – розділ суспільства на всемогутню правлячу меншість-еліту і пасивну масу.

Розглядаючи теорію “демократичного панування еліти” відкидають основну тезу “демократичність”, бо захист прав небагатьох, які призвані “володіти та правити”, неминуче тягне зневажливе відношення до “звичайного люду”, народу. Вони вважають, що сутність цієї теорії зводиться до ідеї, що у складних проблемах суспільства, які постають сьогодні, роль політичних еліт суттєво зростає, а не зменшується. В цьому ми згодні з тезою, що на крутих зламах історії, коли суспільство потребує прийняття кардинальних реформ, роль політичної еліти суттєво зростає, але щодо тези зневажливого становища до мас, то це залежить від самих мас. Неможливо зневажати націю, народ, якщо вони самі себе поважають.

Далі, розглядаючи теорію функціональної еліти, головна ідея якої формулюється у відкиданні еліти як єдиної субстанції і кожна базисна група виділяє свою власну еліту. Це виділення відбувається за принципами, які властиві тільки даній групі. Еліта кожної групи впливає на її розвиток, і у той же час представляє її інтереси у суспільстві. Вони зазначають, що дані “плюралістичні” теорії еліт мали позитивні результати, але “головна проблема еліти губилась у проблемі елітизму.”[10, с.191]

Автори критично підходять до елітарної теорії Р. Мілса яку ми розглянемо нижче.

Далі у своїй роботі Ф. Бурлацький та О. Галкін спираючись на дослідження еліт у марксистській літературі виробляють критерії для виділення правлячої еліти з панівного класу, а також визначення її меж та обсягу, встановлюють внутрішню структуру правлячої еліти та співвідношення її елементів, зв’язок між елітою та суспільством. На прикладі Франції в умовах V республіки, Великої Британії, Італії та інших держав розглядаються еліти за цими критеріями. Центральне місце у дослідженні правлячої еліти займають методи їх формування. Автори вважають, що еліта має тенденцію до самоізолювання, відриву від свого класу. Вони відзначають, що зростає вплив економічної еліти, але це тільки тенденція і необхідно брати до уваги специфіку держави, загально економічну ситуацію, розміщення політичних сил, особливості політичного ладу. “У країнах, де політична активність сил, що протистоять панівному класу, вища, а загальна ситуація диктує необхідність лавірування, відносна незалежність і вплив політичної верхівки зростає” [10, с.158].

Ми вважаємо, що деякі викладені у монографії таблиці, а також деякі висновки можна взяти до уваги та використовувати для дослідження. Треба звернути увагу, що автори виділяють теж різні типи еліт: а) економічну; б) політичну; в) воєнну; г) бюрократію – як один з типів. Використовуючи марксистський підхід, роблять висновки, що еліти, досягнувши певного рівня протиріччя та зіткнення у верхівці панівного класу, складають об'єктивні умови для кризи верхів, що може призвести до революційної ситуації.

Ми можемо згодитись з даними авторами у питанні чинників, які впливають на формування політичної еліти, а саме специфіка самої держави, загальна економічна ситуація, розстановка політичних сил, час за який виділяється еліта, політичний режим та методи правління. Але вони не дають власного бачення шляхів формування еліти для певної країни, навіть відкидають наявність еліти у СРСР. Хоча сьогодні вже є докази, що такою елітою у Радянському Союзі була партійна еліта, яка впливала на всі сфери життєдіяльності суспільства, і шляхи її формування – це окреме дослідження.

Ми вважаємо, що дана робота дає можливість пізнати не тільки головні ідеї концепції лідерства, але й дає змогу нам провести власні дослідження у цій галузі.

Український науковець Б. Кухта продовжив традиції дослідження політичних еліт. “Еліта – відібрана, вибрана краща меншість, що дає високоякісний, дуже вагомий результат. Це перехід обмеженої кількості у загальносистемну якість”[107,с.8]. Він розглядає політичну еліту з двох боків, як вибрану соціальну меншість і як певну духовну якість. Політичні еліти з'являються як необхідність розвитку суспільства, еволюція суспільства залежала від ініціативності малих груп, їх мужності, відваги, освіченості.

Б. Кухта через історію розвитку суспільства, історичні зсуви розглядає еволюцію розвитку, зміни і кристалізацію політичних еліт. Він вважає, що “на кожному історичному етапі розвитку людства вирізнялися привілейовані верстви, які і були в суспільстві панівними”[19,с.36]. Б. Кухта вважає, що панівні верстви Європи пройшли певний розвиток, якому відповідають ряд історичних етапів. “Перший розпочався в Стародавній Греції й Римі (поява евпатридів і патриціїв), другий пов'язаний із формуванням в Європі рицарства, яке послужило основою для утворення дворянства”[19,с.36]. Дослідник стверджує, що одним із джерел формування еліт на цьому етапі є гроші і знання, до епохи революції єдиним джерелом були гроші.

Далі Б. Кухта розглядаючи суспільство ХХ століття, досліджує як формується еліта завдяки змінам, які відбулися у

політиці, культурі, соціальному житті. Змінюється сам склад еліти, вона більше не складається тільки з представників знаті, а до неї входять директори компаній, промисловці. Робить аналіз концепцій елітарності в ХХ столітті і доводить, що джерелами виникнення еліти спочатку були сила й гроші, у період правління дворянства – гроші, а розвиток науково-технічного прогресу сформував нову тенденцію для утворення джерела формування еліти – гроші і знання.

Спираючись на історію розвитку України, вважає, що процес формування еліти є складним, він вимагає окремого дослідження. “Можна твердити, що кожна історична доба мала свою еліту, а тому важко, а може й неможливо, простежити історичну спадковість української еліти з давнини до наших днів” [19,с.39].

Незважаючи на це, він робить висновок, що формування національної політичної еліти пов’язано з певними замкнутими циклами української державності. Вона втрачала свою політичність, перероджувалась у культурну, господарську. А коли відбулася втрата Україною своєї державності, номенклатурна еліта України асимілювала в союзу. “Побудова та відродження державності започатковують процес становлення нової національної еліти”[19,с.72].

Окремо розглядає типологію політичних еліт, її структуру та принципи діяльності, спираючись на роботи різних авторів. Робить висновки, щоб виділити політичні еліти, необхідно зрозуміти, що їх діяльність пов’язана з необхідністю керівництва і управління суспільством. “Існують основні напрямки обґрунтування феномена еліти: ірраціональний, біологічний, психологічний, функціональний і технократичний”[19, с.107]. Складність самої еліти залежить від соціально-політичної структури суспільства.

Робота Б. Кухти представляє собою аналіз політичних еліт як Європи так і України. Він досить чітко визначає критерії для виділення політичних еліт і самого поняття еліти. В роботі ставиться питання про необхідність поєднання процесу управління і діяльності еліти у суспільстві, її впливу на прийняття рішень, тому ми вважаємо, що можна опиратись в нашому дослідженні на висновки даного автора.

Одним із представників елітарної теорії є Р.Міллс. Він у своїй роботі “Владарююча еліта” вважає, що існування еліти, яка управляє державою, приймає поважні рішення для всієї країни, не є вже секретом. Пануюча еліта, розуміє це решта членів суспільства чи ні, набула величезної влади, яку вона не мала за всю історію людства “...Основна рушійна сила розвитку країни зосереджена у економічних, політичних та воєнних інститутах” [20, с.45]. Причому їх зв’язок між собою стає все більш сильним, а система державного управління – централізованою. Наслідки

рішень, що приймаються у цих трьох областях “такі великі і значущі, що вони поширюються і на інші області”[20,с.30]. Внаслідок цього, вважає Р.Міллс, їх діяльність стає більше скоординованою і узгодженою.

А наявність багатства тягне за собою і можливість обіймати владу у державі.

Райт Міллс пропонує за допомогою трьох, за його словами, ключових обставин, дослідити сутність і зрозуміти природу пануючої еліти. Першими є психологічні особливості, якими володіють члени пануючої еліти. Їх походження, виховання та спосіб життя, стає основою для загальної психології.

Другою обставиною, служить той факт, що еліту пов'язує єдність їх інтересів "маються на увазі різні суттєві пункти збіжності докорінних інтересів головних ієрархій..."[20,с.45].

Третьою обставиною є їх скоординованість, що проявляється при вирішенні питань пов'язаних з управлінням "ці інтереси легше реалізувати у тому випадку, якщо вони будуть діяти спільно"[20,с.47]. І тут ми можемо погодитись, що ніщо не може так поєднати людей ніж єдність психології та інтересів, що стає основою їхньої діяльності.

"Єдність, яка створена подібністю соціального походження, як правило, серед членів еліти, що має владу, підкреслюється і посилюється зростанням і подібністю отриманого ними традиційного виховання і освіти."[20, с.383]. Тут мається на увазі, що не аристократи за походженням, а корінні американці міського походження стають лідером еліти.

Члени еліти, що мають владу, представляють інтереси певної частини населення. Якщо це виборні політичні діячі, то прийнято вважати, що вони відстоюють інтереси тих, хто їх вибрав, або якщо ці політики були призначені на свої посади, тоді – інтереси тих, хто їх призначив. Сам Р.Міллс вважає, що ці твердження є дещо абстрактними, в деяких випадках ці твердження можуть бути правильними, але покласти їх в основу наших досліджень не є правильним. Не все в політиці відбувається так просто. Не можна не погодитись з положенням, що багато чинників впливають на діяльність політиків

Він вважає, що якщо члени еліти, що мають владу, мають походження з верхівки країни, то це не значить, що вони "представляють" тільки їх. Не можна судити про політичний курс, виходячи із ознак соціального походження та кар'єри політиків. По-перше, люди із вищих сфер можуть іноді виступати як носії інтересів нижчих класів. По-друге, люди низького походження, які власними силами добивались блискучого положення, можуть енергійно захищати інтереси верхніх шарів суспільства. По-третє, "не усі люди, що дійсно представляють інтереси відомого

суспільного прошарку, повинні обов'язково у якій-небудь формі належати до нього, чи витягати особисту користь із політики..."[20, с.385].

Як вважає Р.Мілс, що для дослідження еліти, що має владу, є необхідним враховувати інтереси її членів, психологію, що коріниться у їх освіті, кар'єрах і зв'язках, своєрідну духовну спорідненість. Єдність еліти виявляється у факті взаємозамінності її членів. Причому можливість перейти із однієї сфери в іншу можлива без особистих зусиль. Це відбувається у тих випадках, де їх інтереси стикаються.

Ядро еліти, що має владу, складається насамперед за все із тих людей, що вільно переходять від командних ролей у верхах однієї із пануючих ієрархій до тих же ролей у другій ієрархії...[20, с.397]. Виходячи із цих посилок, він робить висновок, що елітою, що має владу, можна назвати групу людей, що приймає всі рішення, які тягнуть за собою найбільш важливі наслідки. [20, с.47]. З цим можна погодитись, якщо пануюча еліта і приймає дуже важливі рішення, то не всі вони є історично значущими, хоча і відіграють значну історичну роль.

Ми можемо згодитись з Р.Мілсом, що кожна історична епоха і кожне суспільство має власну еліту, і проводити дослідження еліт треба виходячи з цих положень.

Суть цієї концепції зводиться до ствердження, що збіг історичних обставин привів нашу незвичайну епоху до утворення еліти, яка має владу, що люди, які належать до кругів, які утворюють еліту, приймають у наш час... важливі рішення і, що внаслідок посилення і централізації наявних нині засобів влади, рішення, що вони приймають, або відхилення від відомих рішень тягнуть за собою більш серйозні наслідки і торкаються до більш значної маси народу, ніж коли-небудь...[20, с.85].

Р.Мілс, виходячи з аналізу американського суспільства, робить висновок, що сталася бюрократизація політичної сфери. Якщо раніше до політики приходили особи, які пройшли школу партійної роботи, вони половину своєї активної діяльності віддавали політиці, другу – основній справі. Друга категорія політиків починала свою кар'єру як робітники адміністративних органів державного апарату, тобто у минулому були просто чиновниками. І ті і інші були професіоналами. Третій тип політика - це політичний "аутсайдер". До них Мілс відносить людей, які "більшу частину свого самотійного життя провели поза чисто політичних організацій"[20, с.313]. Таким був склад людей, що входили у правлячі організації держави. Причому "аутсайдерів" було мало. То зараз, у зв'язку з бюрократизацією, кількість професійних політиків зменшилась, а кількість "аутсайдерів" постійно зростає. Це пов'язано насамперед з тим, що якщо раніше

для досягнення певного місця у політичній ієрархії було необхідно одержати перемогу на виборах, то зараз вони займають свої місця за призначенням. Це призвело до занепаду державного управління, так як високий професійний рівень не був критерієм для призначення на посаду. Партія, що прийшла до влади, роздавала направо і наліво посади своїм членам. Відпала необхідність у передвиборчій боротьбі, самі вибори стали просто ареною битви за місця між партіями.

Таким чином Р.Міллс робить висновок: "Утворенню еліт сприяє:

1. повалення професійних партійно-політичних діячів...;
2. штучно утворений глухий кут, у якому опинились законодавчі органи в результаті безперервних зіткнень між відокремленими місцевими інтересами;
3. практично повна відсутність такого державного, громадянського апарату, що представив би собою нейтральний і у той же час, політичне повноцінне джерело ідей та адміністративного досвіду;
4. все більш зростаюча офіційна секретність, під приводом якої "важливіші рішення виносяться без схвалення громадськості" [20, с.408].

Американський політолог вважає, що наявність і зміцнення неподільної влади правлячої еліти може статися у досить інертному, байдужому до своєї долі суспільстві. І, навпаки, активна громадськість веде або до відсутності еліти, що має владу, а якщо вона і є – то слабка і нестабільна. Якщо говорити за всю теорію Рай та Міллса щодо утворення та діяльності панівної (владарюючої) еліти, то треба зробити деякі зауваження. Виходячи з завдання дисертаційної роботи ця робота могла б бути використана, як одне з теоретичних джерел. Але автора не цікавить колективний тип лідерства, тому ми можемо запозичити тільки ті положення, які справляють певний інтерес. В цілому ж робота Р. Міллса може стати в нагоді, якщо виникне потреба знайти ту основу на якому виростає українська правляча еліта. Бо, як нам здається, деякі положення стосовно виникнення і розвитку еліти в Україні мають схожість з американською елітою, яку досліджує Міллс в період її розвитку.

Одним з засновників теорії еліт є Гаetano Моска, який поділяє суспільство на два "класи" – клас правлячих і клас, яким управляють. "Перший завжди менш чисельний, виконує всі політичні функції, монополізує владу і насолоджується тими привілеями, що дає влада, в той же час як другий, більш багаточисельний клас, який управляється і контролюється першим у формі, яка у цей час більш-менш законна, принаймні, зовнішньо...[21,с.187].

Г. Моска пише, що у будь-якому суспільстві, яке досягло певного рівня розвитку, існує індивідуум, що є головним серед правлячого класу і знаходиться у керма влади. Для того, щоб управляти суспільством, цей індивідуум повинен спиратися на представників правлячого класу. Можна сказати, що лідер, який очолює владу в державі, неминуче є представником правлячої еліти і підтримується нею.

"Влада усякої меншості непереборна для будь-якого представника більшості, що протистоїть тотальності, організованої меншості [21, с.189]. У зв'язку з цим і виникає еліта, це є закономірний і обов'язковий факт. І ми можемо погодитись, що дійсно меншість більш організована ніж більшість. Він як і Мілс, вважає, що тільки завдяки грошам можна досягти верхніх щаблів в ієрархії влади, що в деяких випадках є правдою, а іноді й ні. Це залежить від самої країни, від політичної ситуації і інших чинників.

Наявність еліт у суспільстві історично обумовлена. Італійський політолог розглядає види політичних еліт виходячи із історії розвитку держави. Він відзначає: що "з точки зору наукового дослідження, реальна вищість поняття правлячого або політичного класу міститься у тому, що мінлива структура правлячих класів має переважне значення у визначенні політичного типу, а також рівня цивілізації різних народів" [21, с.88]. І для кожного історичного етапу ці еліти є різними, в одному випадку, це церковна верхівка, в іншому нею стає воєнна верхівка, спадкові привілейовані касти. Якщо взяти ці критерії для розгляду українського суспільства, то постають певні проблеми, бо сьогодні до політичної еліти не можна увійти за народженням або походженням. Тому, ці критерії є дуже суперечливими.

"По-перше, всі правлячі класи прагнуть стати спадкоємцями, якщо не за законом, то фактично. По-друге, коли аналізуємо спадкову знать, яка затвердила себе у країні і монополізувала владу, можна бути впевненими, що такому статусу *de jure* передую статус *de facto*." [21, с.154].

Гаetano Моска вважає, що еліти, можуть бути закритими або майже закриті, і індивіди, які є членами цих еліт, мають риси, що їх відрізняють від решти членів правлячої більшості. Причому ці якості дає не стільки їх аристократичне походження, скільки виховання, "що розвиває в них достатньо певні інтелектуальні і моральні якості"[21, с.195]. Наявність еліт закритого типу пов'язано з "кристалізацією" еліт її усталеності, небажанням допустити проникнення чужих елементів. Владу утримують певні сім'ї і схильність до постійного стає нормою для усього суспільства.

Якщо еліта є більш відкритою, то існує небезпека вторгнення чужих елементів, які можуть відібрати у еліти владу. У "нову" еліту увійдуть найбільш "безстрашні, енергійні, або просто більш практичні", що прокладають собі шлях з низьких щаблів соціальної сходишки наверх. Як ми бачимо, що приналежність до еліти визначається, насамперед за все, наявністю багатства, виховання, психологічних рис, хоч і вихідці з низів суспільства мають можливість ввійти до складу правлячої еліти. Тут можна зауважити, що засновники елітарних теорій виходили з того, що існує меншість, яка управляє більшістю, і це доводили на власному суспільстві, в чому ми з ними маємо погодитись. Особливий наголос робився на досягненні влади через гроші або завдяки походженню. Вони були праві, що і історичний процес і сам розвиток суспільства виведе на політичну арену певний тип еліти, яка і отримає владу. Розглядаючи сучасне українське суспільство, необхідно брати це до уваги.

Таким чином, виходячи з поняття правлячої (яка має владу) еліти можна припустити, що мова повинна йтися про осіб, які приймають рішення, що справляють суттєвий вплив на життя усього суспільства. Це відноситься і до економічної, і до політичної сфери. При цьому рішення, прийняті у політичній області, справляють вплив на економічну сферу, та, навпаки, у економічній - на політичну сферу.

Процес прийняття рішень складний і багатоступеневий. Вирішальну роль у ньому відіграють не тільки ті, хто приймає рішення і бере на себе відповідальність за їх наслідки. В залежності від ситуації, таку роль можуть відігравати особи, які формально не мають влади, але мають можливість суттєво впливати при підготовці та обговоренні рішень, а також у ході їх виконання або спостереження за їх впровадженням у життя.

Виходячи з цього, можна визначити внутрішню структуру правлячої еліти. Її шаром, який функціонує на поверхні, формально виступає у якості головного носія влади, є політична еліта. До неї входять ті, хто приймає рішення, і ті, хто справляє вплив.

Зрозуміло, що влада і можливості політичної еліти, рішення, які вона приймає, носять найбільш загальний характер. Але на її діяльність справляють вплив члени правлячої (яка має владу) еліти, до якої входять господарі великих компаній і корпорацій, також і обставини у країні, ситуація, в якій необхідно прийняти рішення, та багато інших факторів.

Суттєвий вплив на позиції політичної еліти може зробити політична обстановка у країні. Поки класи, які протистоять один одному, врівноважують один одного, політична верхівка, яка лавірує та грає з різними соціальними силами, може змінити

своє становище і отримати свободу, але до певної межі: як тільки обстановка стабілізується, можливість маневру у політичній еліті зменшується.

Основний склад еліти складають не тільки господарі, власники монополій, а також директори та управляючі приватними державними компаніями, її вплив обумовлений економічною владою. У відношенні до політичної еліти вона виступає як "група тиску". До форм впливу можна віднести субсидування політичних партій, фінансування політичних кампаній, тиск через парламент і т.п.

Менший, ніж дві перші групи еліти, але тим не менше достатньо відчутний вплив мають керівні діячі бюрократичного апарату. Вони, як показують дослідження, являються складовою частиною політичної еліти. Однак специфіка їх положення у системі влади, інтересів і характеру впливу на суспільне життя дозволяє розглядати їх як окрему групу. Вплив бюрократичної еліти здійснюється двома шляхами. По-перше її представники володіють повноваженнями для прийняття важливих рішень у тій сфері, яку вони безпосередньо опікають. Такі рішення, хоч формально і не носять політичний характер, але ж можуть у ряді випадків справляти визначальний вплив на суспільство.

Наукове пояснення лідерства передбачає розуміння його як феномену, який має історичний характер і зміну його змісту на різних етапах розвитку суспільства. Характер лідерства і лідера, визначається політичним ладом, пануючою ідеологією. Лідерство як вид людської комунікативної діяльності – категорія підкорена виробничим і соціально-політичним відношенням.

Загальний хід та напрямок історичного процесу хоч і не залежать від окремих видатних осіб, та вони можуть впливати на історичні події, але не можуть ні відмінити, ні змінити суспільні закономірності.

Видатний лідер з'являється у результаті і у відповідь на потреби суспільного розвитку. Їх діяльність тим успішніше, чим правильніше вони усвідомлюють ці потреби: саме вплив особистості на соціальний прогрес здійснюється у межах дій його закономірностей. Індивідуальні якості лідера можуть накласти більш або менш певний відбиток на соціальний розвиток. Як вже було розглянуто вище лідерство політичне, це процес взаємодії між людьми, цей процес включає в себе виробку і прийняття рішень. Якщо лідер знаходиться при владі він обов'язково, або приймає рішення, або справляє певний тиск на процес прийняття рішення. Тому для подальшого дослідження ефективності діяльності політичного лідера нам стануть у нагоді деякі роботи з управління, які розглядають сам процес прийняття рішень.

Питаннями управління і проблемами прийняття управлінських рішень займалися і займаються фахівці як в Україні так і за її межами. Представником однієї, з так званих управлінських шкіл є - В.Афанасьєв. Найбільш необхідними представляються роботи “Людина в управлінні суспільством” та “Системність та суспільство”. Треба обмовитись, що обидві роботи побудовані на марксистських ідеях та керівній ролі комуністичної партії. Але не звертаючи увагу та це, ідеї управління суспільством, як самодостатньої та системи, що розвивається сама по собі, не втратили наукового інтересу. Він стверджує, що процес управління – це обов’язково свідомо діяльність людини, яка переслідує певну мету. Ця діяльність насамперед спрямована і зв’язана з виробкою рішень, переробкою та використанням інформації [22,с.57,с.58].

Афанасьєв у своїй роботі підкреслює, що діяльність людини обов’язково має бути цілеспрямованою, бо інакше вона втрачає сенс, внаслідок цього втрачає сенс і управлінська діяльність. Але вплив суб’єкту на об’єкт, тобто людини на суспільство, не обов’язково буває тільки зверху вниз, об’єкт теж справляє певний тиск на суб’єкт.

Цей процес обов’язково має бути зворотнім, інакше розвиток взагалі не відбудеться. І це можна виразити схемою діяльність–мета–результат–діяльність–мета. Весь цикл управління складається з таких декількох циклів і постійно повторюється.

Дослідник у своїй роботі розглядає діяльність людини, як фахівця управління, тобто він вважає, що управлінська праця обов’язково має здійснюватися спеціалістами. Це пов’язано з тим, що процес прийняття управлінських рішень потребує від його виконавця певних властивостей. “Якщо ж торкнутися політичних і особистих факторів, пов’язаних з інтересами та цілями суспільства, окремої людини, то застосування тут методів точних наук досить обмежено” [22, с.97]. Тут скоріше мають значення соціальні причини, психологічний клімат, задоволення власною працею та бажання добитися авторитету.

Проте у своїх роботах В. Афанасьєв не розглядає діяльність політичних лідерів, як суб’єктів управлінського процесу, взагалі про них мова не йде. Ми вважаємо, що політичний лідер – це головний суб’єкт політичного життя суспільства, завдяки йому воно може розвиватися, або ні – тому діяльність лідера представляється цілеспрямованою і вимагає на протязі усієї політичної кар’єри від лідера приймати рішення. Тому, спираючись на роботи В.Афанасьєва, ми робимо спробу виявити зв’язок між діяльністю політичного лідера і процесом прийняття рішення, вважаємо, що це і є головний фактор його ефективності.

Не можна залишити поза увагою дослідження болгарського вченого М. Маркова, який у своїй роботі “Теорія соціального управління” теж торкається питань, пов’язаних з процесом управління суспільством, але на рівні керівник – суспільство.

Він розглядає керівника як центральну постать у системі управління. “Від нього насамперед залежить, чи наблизиться конкретна управлінська діяльність до оптимальної, якою буде її ефективність”[23,с.88]. Мається на увазі, що діяльність керівника спирається на право управляти як окремою групою, класом так суспільством в цілому, завдяки його статусу. Це зв’язано з тим, що діяльність керівника залежить від державно-правового статусу, з одного боку і власного авторитету – з другого.

Він виводить функції керівника до яких відносить: обов’язки у зв’язку з формуванням мети, збором і обробкою інформації, прийняттям управлінських рішень, організацією та використанням рішень тощо.

Марко Марков розглядаючи процес прийняття управлінських рішень, абстрагує його від певної особи. Управлінське рішення вважається універсальною формою поведінки особи, яка передбачає попереднє прийняття певного рішення. Але основою для прийняття оптимального рішення вважає розгляд альтернатив. Вибір – є головною функцією суб’єкта управління.

Для того, щоб управляти “соціальною системою”, необхідне знання законів розвитку суспільства і знання власного розвитку. “Ефективність управління залежить від глибини знання інтегральних властивостей суспільства та від здатності суб’єктивного фактору використовувати ці знання у процесі своєї активної діяльності”([24,с.321]. Ефективність управління залежить від ефективної діяльності, яка в свою чергу, може бути результативною тільки за умови результативності усієї системи управління.

В цілому робота М. Маркова дає змогу зрозуміти, що таке процес управління, яку роль у ньому відіграє суб’єкт управління, зрозуміти процес прийняття управлінських рішень, від чого залежить їх ефективність.

Проте він розглядає процес управління і всі його складові на рівні ієрархічної системи управління, він розглядає керівника, як особу, що діє завдяки своєму статусу і посаді. Вважається можливим застосування деяких положень цієї роботи і спробувати порівняти і визначити діяльність керівника і політичного лідера.

Робота вітчизняного вченого Сиренка В. “Інтереси в системі інститутів радянського державного управління” підкреслює роль суб’єкта в управлінському процесі та зростаючу роль управлінських рішень. Не можна розглядати процес прийняття

управлінських рішень, не враховуючи людської діяльності, що формується з інтересів і вимагає задоволення їх потреб.

Він дає повну характеристику інтересів, потреб, які можуть бути задоволені через певне коло можливостей, які суб'єкт управління може реалізувати через свою свідому діяльність. “Потреби, які задовольняються імпульсивно, наприклад, в силу організації, технології даного виробництва, не потребують управлінських рішень” [25,с.184]. Тільки цілеспрямована, вольова діяльність суб'єкту управління може задовольнити потреби. В.Сиренко вважає, що важливішим критерієм оптимальності рішень є кінцевий результат управління. Але потреби, що виникають у суспільстві, у багатьох випадках суперечать самі собі. Завдання суб'єкту полягає у тому, щоб “інтереси різних верств суспільства не конкурували, а формувалися у одному напрямку” [25,с.160].

В.Сиренко у своїй роботі підкреслює, що не тільки інтереси окремих верств населення справляють головний тиск на управління і управлінське рішення, але й інтереси самого суб'єкта, осіб, які безпосередньо його вироблюють і впроваджують у життя.

Можна згодитись з автором, що головний чинник діяльності – це наявність потреб, а суб'єкт повинен їх задовольнити. Але під суб'єктом управління Сиренко В. теж розуміє посадову особу наділену певними можливостями та виконуючу певні обов'язки.

Таким чином можна підвести підсумок. Політичне лідерство, як феномен політики, давно привертає і привертав увагу фахівців. Ще починаючи з Платона і до цього часу розглядаються певні особи, як лідери. Класифікується їх діяльність, робиться психологічний портрет. На принципах прикладних досліджень виводяться риси, якими має володіти лідер, якими засобами він має добиватися влади і її утримувати, які чинники відіграють головну роль у процесі виявлення лідерів тощо.

Ми звернули увагу на роботи М. Вебера, Роберта Таккера, Н. Теплоухової, К. Ашина, які внесли своє бачення у розвиток теорії лідерства і хочемо скористатися у своєму дослідженні ними.

Не тільки лідери займають у політичній ієрархії верхні шаблони влади, але й політична еліта, яка виступає як “груповий лідер”, відіграє певну, а іноді, і головну, роль в управлінні суспільством. В роботах Ф.Бурлацького, О.Галкіна, Б.Кухти, Р.Міллса, Моски, Парето та інших проаналізовані основні ідеї виникнення політичних еліт. Цікавим є те, що на прикладі американського суспільства виникла теорія розподілу самої еліти, шляхів її становлення і можливостей стати членом політичної еліти. Показаний процес бюрократизації політичних еліт. Український дослідник Б.Кухта, спираючись на роботи Д.Донцова,

розглядає етапи становлення і виникнення української політичної еліти. В своїй роботі він підкреслює, що процес відновлення української еліти залежить від процесу становлення, відродження української державності. Вважає, що завдяки асиміляції шлях становлення еліти дуже складний, повільний. Україні потрібна українська політична еліта, діяльність якої повинна бути підпорядкована служінню українському народові, власній державності.

Розглянувши роботи фахівців управління К.Афанасьєва, В.Сиренко, М.Маркова, Ю.Тихомирова, ми звернули увагу, що вони вважають управлінську діяльність, діяльністю якоїсь окремої групи, яка діє у суспільстві, віддзеркалює інтереси суспільства, але носить ізольований характер. Діяльність суб'єктів управління упорядкована і спирається тільки на власний досвід, статус і ієрархію. Ми вважаємо, що можна скористатися певними розробками і надбаннями даних авторів і поєднати діяльність керівника і лідера, а також визначити, завдяки чому його діяльність стає ефективною.

Література

1. Авцинова Г.А. Политическое лидерство // Государство и право, 1993, № 5. – С. 138-146.
2. Восленский М.С. Номенклатура: господствующий класс Советского Союза.-М.: МП "Октябрь" совм. с "Сов. Россия", 1991.- 623с.
3. Шлезингер Артур М. Циклы американской истории. -М.: Изд-во группа "Прогресс" Академия", 1992.- 685с.
4. Современная западная социология. Словарь. – М., Издательство политической литературы, 1990.-432с.
5. Блондель Ж. Политическое лидерство: Путь к всеобъемлющему анализу. Пер. с англ.- М.: Б.И., 1992.-135с.
6. Пірен М.І. Конфлікт і управлінські ролі: соціологічний аналіз: навч.-практ. посібник (Українська академія управління при Президентові України, Інститут психології ім. Г.С. Костомарова АПН України). – К., 2000.-200с.
7. Кухта Б. Феномен політичного лідера. Історичні силуети на тлі епох.- Львів: Кальварія, 2000.-232с.
8. Философские проблемы деятельности / Материалы круглого стола // Вопросы философии, 1995, №2.-С.44-50, №5.-С.91-96.
9. Політологія / А.Колодій, В.Харченко, Л.Климанська, Я.Косміна.- Київ: Ельга-Н, Ніка-Центр, 2000.-584 с.
10. Бурлацкий Ф.М., Галкин А.А. Современный Левиафан. Очерки политической социологии капитализма.-М.: Мысль, 1985.- 384с.
11. Ашин Г.К. Критика современных буржуазных концепций лидерства. - М.: Мысль, 1978. - 136 с.
12. Деятельность: теории, методология, проблемы. – М.: Политиздат, 1990. – 366с.
13. Таккер Р. Политическая культура и лидерство Советской России. От Ленина до Горбачева// США: экономика, политика, идеология, 1990, №№ 1-6.- /№1.-С.76-85, №2.-С.87-96.
14. Херман Маргарет Дж. Стили лидерства в формировании внешней политики // Полис. – 1991. - №1.-С.91-95.

15. Вебер М. Политика как призвание и профессия // Избранные произведения. Пер. с нем. - М.: Прогресс, 1990. - 804с.
16. Кухта Б., Теплоухова Н. Політичні еліти і лідери. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Львів: Кальварія, 1996. – 221 с.
17. Паренти Д. Демократия для немногих. -М.:Прогресс, 1990.-502с.
18. Політологічний енциклопедичний словник: Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Генеза, 1997.-400с.
19. Кухта Б., Теплоухова Н. Політичні еліти і лідери. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Львів: Кальварія, 1996. – 221 с.
20. Миллс Р. Властвующая элита. - М.: Изд-во иностранной литературы, 1959, 542с.
21. Моска Г. Правящий класс // Социс, 1994, № 10. - С.187-197.
22. Афанасьев В.Г. Человек в управлении обществом. М.- Политиздат, 1977. -382с.
23. Марков М. Социализм и управление. Сокр. пер. с болг.-М.: Экономика, 1973.- 207с.
24. Марков М. Теория социального управления. Пер. с болг.-М.:Прогресс, 1978.- 446с
25. Сиренко В.Ф. Интересы в системе институтов государственного управления. -К.: Наук. думка, 1982.- 214с.